

## ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ВИКОНАННЯ БОРЖНИКОМ РІШЕННЯ СУДУ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ПРАВОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

## LEGISLATIVE REGULATION OF VOLUNTARY EXECUTION OF COURT DECISIONS BY THE DEBTOR AND PRACTICAL PROBLEMS OF ITS IMPLEMENTATION IN THE MODERN LEGAL SOCIETY

Селіванов О.А., к.ю.н.,  
викладач кафедри юстиції

*Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,  
заступник начальника управління правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності  
та інвестицій*

*департаменту юридичного забезпечення*

*Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України*

Стаття присвячена аналізу інституту добровільного виконання судових рішень в Україні. Проаналізовано юридичну суть останнього як ключового аспекту правосвідомості та правової культури, ефективного механізму втілення принципу диспозитивності у життя. Здійснено історико-правовий аналіз нормативно-правових актів України, які регулюють сферу виконавчого провадження, критично оцінено наслідки реформи 2016 року, що призвела до ліквідації строку для добровільного виконання. Підкреслюється, що метою запровадженого заходу було забезпечення прискорення процедури, але у практичній діяльності це викликало низку негативних наслідків: безпідставного включення сумлінних боржників до ЄДР; значного збільшення бюрократичного навантаження на працівників ДВС; а також зниження продуктивності роботи виконавців через необхідність обробки великої кількості проваджень, які не вимагають примусового впливу.

У дослідженні проаналізовано європейський досвід, для якого визначальною характеристикою є першочерговість заохочення боржника до добровільного погашення заборгованості. Також здійснено аналіз потенційних небезпек, які містяться у проєкті Закону України № 9363 від 07.06.2023, обґрунтовано, що запропонована модель абсолютної автоматизації арешту майна створює ризик системного колапсу.

На підставі отриманих результатів було запропоновано науково аргументовані рекомендації щодо реформування законодавства України у сфері добровільного виконання судових рішень в Україні. Найважливішими серед них необхідно визначити: пропозиції щодо поновлення строку на добровільне виконання зобов'язань як обов'язкового процесуального фільтра, а також щодо розбудови цілісної цифрової екосистеми для негайного обміну відомостями про погашення заборгованостей між усіма залученими державними та фінансовими інституціями.

**Ключові слова:** порядок виконання судових рішень, строк на добровільне виконання, право на справедливий суд, автоматизований арешт майна, державний виконавець.

The article is devoted to the analysis of the institution of voluntary enforcement of court decisions in Ukraine. The legal essence of the latter as a key aspect of legal consciousness and legal culture, an effective mechanism for implementing the principle of dispositivity in life is analyzed. A historical and legal analysis of the regulatory legal acts of Ukraine that regulate the sphere of enforcement proceedings is carried out, and the consequences of the 2016 reform, which led to the elimination of the term for voluntary enforcement, are critically assessed. It is emphasized that the purpose of the introduced measure was to ensure the acceleration of the procedure, but in practice this caused a number of negative consequences: groundless inclusion of conscientious debtors in the Unified State Register; a significant increase in the bureaucratic burden on employees of the Internal Revenue Service; as well as a decrease in the productivity of executors due to the need to process a large number of proceedings that do not require coercive influence.

The study analyzes European experience, for which the defining characteristic is the priority of encouraging the debtor to voluntarily repay the debt. An analysis of the potential dangers contained in the draft Law of Ukraine No. 9363 of 07.06.2023 was also carried out, it was substantiated that the proposed model of absolute automation of property seizure creates a risk of systemic collapse.

Based on the results obtained, scientifically substantiated recommendations were proposed for reforming the legislation of Ukraine in the field of voluntary enforcement of court decisions in Ukraine. The most important among them should be identified: proposals for renewing the deadline for voluntary enforcement of obligations as a mandatory procedural filter, as well as for building a holistic digital ecosystem for the immediate exchange of information on debt repayment between all involved state and financial institutions.

**Key words:** procedure for implementing court decisions, deadline for voluntary execution, right to a fair trial, automated seizure of property, state bailiff.

Функціонування кожної правової держави тісно переплітається з ефективністю механізму втілення судових постанов у життя. Принцип безумовної обов'язковості судових рішень, що зафіксований у статті 129-1 Конституції України [1], – не просто формальне твердження, а ключова гарантія здійснення права на справедливий суд, яке передбачене статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2]. Європейський суд з прав людини, неодноразово звертав на це увагу, підкреслюючи, що право на суд стало б фікцією, якби правова система держави дозволяла, аби остаточне, обов'язкове до виконання судові рішення залишалося невиконаним, завдаючи шкоди одній зі сторін (справа «Горнсбі проти Греції» [3]).

Водночас держава, яка володіє монополією правом на законний примус, повинна використовувати його обережно, пропорційно та виключно у тих випадках, якщо інші, менш інтрузивні інструменти, виявляються безрезультатними. Саме в окресленій сфері з'являється системна розбіжність між двома важливими завданнями: з одного боку, потребою гарантувати швидке та повне виконання вимог стягувача, а з іншого – обов'язком захищати права боржника, зокрема його право власності (ст. 41 Конституції України), та не накладати на нього надмірні обмеження, особливо, якщо він виявляє бажання співпрацювати.

Інститут добровільного виконання судових рішень є головним механізмом для досягнення необхідного

балансу. Його головна мета – заохочувати дотримання законів, зменшити фінансове навантаження на державу, пов'язане з примусовим виконанням, а також сприяти зниженню соціальної напруги. Проте, якщо проаналізувати чинне законодавство [4, 5, 6] та практику його застосування в Україні, стає очевидною серйозна криза у процесі втілення цього інституту. Реформа, проведена у 2016 році, та подальші спроби автоматизації створили парадоксальну ситуацію, при якій добровільне виконання, замість позитивного ефекту, нерідко тягне за собою негативні наслідки для сумлінного боржника.

Зазначене вище породжує важливе науково-практичне завдання: провести детальний аналіз причин і наслідків руйнування інституту добровільного виконання рішень, визначити потенційні небезпеки подальших законодавчих змін, а також запропонувати цілісну модель, яка б повернула йому ефективність, збалансувавши інтереси всіх сторін виконавчого провадження та покращивши загальну продуктивність системи правосуддя.

Проблеми виконавчого провадження традиційно привертають увагу української юридичної науки. Основні засади теорії виконавчого процесу сформульовано у працях В.В. Комарова [7] та М.Й. Штефана [8], які тлумачили виконання рішень як останню фазу цивільного процесу. Своєю чергою С.Я. Фурса [9] та інші науковці у своїх дослідженнях здійснювали детальний аналіз положень і компетенції учасників виконавчого провадження, а також процесуальні аспекти вчинення виконавчих дій.

З початком трансформацій у сфері виконавчого провадження в Україні, вчені зосередились на нових інститутах та їх функціонуванні. Так, О.І. Угриновська [10] аналізувала, з якими особливостями діє в Україні механізм визнання незаконними активів та конфіскації їх на користь держави. У науковій праці Д.М. Притики [11] висвітлено різні підходи до подальших змін у системі правосуддя України. В останні роки значна кількість наукових праць присвячена питанням цифровізації та впровадженню Автоматизованої системи виконавчого провадження (АСВП), в яких автори, як правило, наголошують на позитивних моментах: прискоренні обміну інформацією та зменшенні корупційних ризиків (О.О. Барабаш [12], Ж.В. Васильєва-Шаламова [13] та інші).

Попри наявне широке коло досліджень у сфері виконавчого провадження, системний розгляд негативних наслідків реформи 2016 року щодо скасування строку на добровільне виконання залишається фрагментарним. Наукова полеміка переважно не висвітлює такі ключові аспекти як:

– *доктринальне оцінювання непропорційності наслідків*. Недостатньо досліджено юридичну природу внесення особи до Єдиного реєстру боржників як заходу обмеження прав та його (не)пропорційність у випадках, якщо борг сплачено практично відразу після відкриття провадження;

– *аналіз неефективності діяльності Державної виконавчої служби (далі – ДВС) в операційному аспекті*. Відсутні дослідження, які кількісно оцінили б збільшення навантаження на державних виконавців через потребу опрацювання «зайвих» проваджень та вплив цього чинника на їхню здатність працювати над справами, що можна віднести до категорії складних;

– *комплексне вивчення ризиків найновіших законодавчих ініціатив*. Теоретичний аналіз і критична оцінка проекту Закону №9363 з позиції захисту прав людини та системних загроз для функціонування ДВС та судової системи фактично відсутні в науковій дискусії.

**Метою статті** є комплексний доктринальний і порівняльно-правовий аналіз інституту добровільного виконання судових рішень, виявлення системних труднощів його функціонування в Україні, а також наукове обґрунтування напрямів законодавчого реформування для від-

новлення його дієвості. Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

– розкрити теоретико-правову природу добровільного виконання як прояву принципів сумлінності та диспозитивності;

– здійснити історико-правовий аналіз змін у Законі «Про виконавче провадження», деталізуючи переваги попередньої моделі та системні вади чинної;

– систематизувати та описати негативні практичні наслідки скасування терміну на добровільне виконання;

– проаналізувати підходи до стимулювання добровільного виконання у правових системах країн ЄС, окресливши їхні основні принципи;

– здійснити критичний аналіз потенційних ризиків, які містяться у проекті Закону України №9363, та передбачити його соціально-правові наслідки;

– сформулювати конкретні, науково обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до законодавства України.

Інститут добровільного виконання судових рішень в Україні ґрунтується на фундаментальних принципах приватного права, зокрема на презумпції добросовісності та розумності дій учасників цивільних правовідносин (ст. 3 ЦК України [4]). Судове рішення, яке набрало законної сили, змінює спірне зобов'язання у безспірне та встановлює остаточний обов'язок боржника діяти певним чином, з цього моменту пасивна поведінка останнього є протиправною. Добровільне виконання є проявом правової культури та поваги до суду, одночасно воно реалізує принцип процесуальної економії, оскільки досягає мети правосуддя, а саме – відновлення порушеного права, з мінімальним залученням державних ресурсів. Важливо також наголосити на тому, що держава повинна бути зацікавлена не у самому процесі примусу, а в його кінцевому результаті. З зазначеної причини законодавство повинно створювати такі умови, за яких боржнику було б вигідніше та простіше виконати рішення самостійно порівняно з ситуацією втручання виконавця.

Закон «Про виконавче провадження» 1999 року № 606-XIV (втратив чинність) [14] у статті 25 чітко визначав процедурний фільтр: державний виконавець відкривав провадження та надавав боржнику термін до 7 днів для добровільного виконання. Цей механізм не був простою формальністю, а виконував декілька важливих системних функцій:

– *функція диференціації*. Такий алгоритм надавав можливість відокремити сумлінних боржників, які готові виконати рішення, від тих, які злісно ухилялися від його виконання;

– *функція оптимізації*. Підхід з використання терміну для добровільного виконання зменшував кількість проваджень, які потребували активного втручання, та у такий спосіб дозволяли виконавцям зосереджуватися на складніших випадках;

– *функція превенції*. Цей механізм також унеможлилював застосування до боржника негативних наслідків (внесення до реєстрів, а також стягнення виконавчого збору) у тому випадку, якщо він демонстрував правослухняну поведінку.

Реформа 2016 року, втілена в Законі № 1404-VIII [6], скасувала зазначений термін. Вбачається, що формальна логіка ініціаторів змін полягала у тому, що боржник мав достатньо часу для добровільного виконання з моменту проголошення рішення суду до моменту пред'явлення виконавчого документа стягувачем. Проте такий підхід не враховував низки практичних аспектів: отримання копії рішення, його оскарження, час на отримання виконавчого листа тощо. Серед системних негативних наслідків скасування терміну першочергово можна виокремити:

– *непропорційне обмеження прав через Єдиний реєстр боржників* (далі – ЄРБ). Як було зазначено, внесення до останнього боржників можна вважати суворим заходом,

що обмежує цивільну дієздатність особи щодо розпорядження майном. Його застосування до особи, яка сплатила борг протягом кількох годин після відкриття провадження, є очевидно непропорційним, оскільки порушує баланс між публічним інтересом (забезпечення виконання) та приватним інтересом (захист власності та ділової репутації);

– *операційний колапс ДВС*. Значну частину проваджень складають саме дрібні борги (штрафи, аліменти за короткий період або комунальні послуги). Виконавці змушені виконувати повний цикл дій: відкриття провадження, надсилання копій, внесення до реєстрів, перевірка рахунків, а потім, після отримання інформації про сплату, – винесення постанови про закінчення провадження та зняття з реєстрів. Така масштабна робота відвертає увагу від тих випадків, в яких використання примусу є єдиним варіантом вирішення ситуації з боржником.

Правові системи країн ЄС, попри наявні між ними відмінності, переважно ґрунтуються на принципах пропорційності та субсидіарності примусу. Здійснення розглядається як поетапний процес: так, наприклад, у Німеччині судовий виконавець (*Gerichtsvollzieher*) спершу намагається досягти мирного врегулювання (*gütliche Erledigung*) [15, с. 1]. У Франції, перш ніж накласти арешт на майно, боржнику надсилається офіційне прохання щодо оплати (*commandement de payer*) [16, с. 1]. Загальна ідея полягає в тому, щоб зробити примус останнім, а не початковим кроком, а сам такий підхід не лише гуманніший, а й економічно вигідніший.

Проект Закону № 9363 пропонує довести ідею автоматизації до її логічного, проте небезпечного апогею, оскільки положення про автоматичне накладання арешту на майно та кошти боржника системою АСВП одразу після відкриття провадження є потенційно надзвичайно небезпечним для всієї правової системи України. Причиною слугує те, що автоматизація діє у тих випадках, якщо процеси є лінійними та визначеними. Проте процес сплати боргу у сучасному світі не можна визначити такими характеристиками. Існує безліч платіжних сервісів (інтернет-банкінг, платіжні термінали, додаток «Дія», каси банків), кожна з яких має свій час обробки транзакції та передачі даних до Державної казначейської служби України. З іншого боку, існує процес передачі виконавчого документа від кредитора до ДВС. Ці два процеси відбуваються паралельно та не синхронізовані у реальному часі. Передбачуваний ланцюг катастрофічних результатів такого запровадження може передбачати:

– *тригер*. Наприклад, громадянин сплачує штраф за неправильне паркування онлайн, а майже одночасно з цим патрульна поліція надсилає електронний виконавчий документ до АСВП;

– *автоматичну дію (без участі людини)*. Так, АСВП отримує документ, відкриває провадження і, відповідно до логіки законопроекту, негайно генерує та розсилає до всіх банків постанову про автоматичний арешт грошей на рахунках боржника;

– *безпосередній наслідок для громадянина*. У сумлінного платника блокуються всі рахунки та, відповідно цього, він не може, наприклад, придбати харчові продукти, оплатити проїзд або одержати зарплату. Таким чином, фінансове життя боржника буде паралізоване через борг, який він уже сплатив;

– *створення додаткових бюрократичних перепон*. У такому випадку тягар доказування перекладається на громадянина, який повинен зібрати квитанції, написати заяву до ДВС та очікувати, поки виконавець розгляне її та вручну зніме арешт. Цей процес може тривати протягом тривалого часу;

– *неминучий судовий колапс*. Зіштовхнувшись з бюрократичною тяганиною, тисячі громадян будуть змушені

подавати позови до адміністративних судів, оскаржуючи неправомірні дії органів ДВС. Значна кількість позовів практично повністю паралізує роботу як виконавчої, так і судової систем;

– *кінцевий підсумок*. Масштабне порушення конституційних прав, витрачання значних коштів з бюджету на судові витрати та компенсації, а також втрата довіри до держави та її цифрових ініціатив.

**Висновки.** Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновки, що скасування терміну на добровільне виконання судового рішення у 2016 році було стратегічно хибним заходом. Причиною цього слугує те, що такий механізм не розв'язав проблему ефективності, а лише переклав тягар системних вад на сумлінних боржників і виконавців, створивши режим непропорційного обмеження прав та операційної неефективності. Чинна модель виконавчого провадження в Україні суперечить європейським засадам пропорційності та стимулювання правослухняної поведінки, тому що вона надає перевагу тотальному примусу над досягненням консенсусу та веденням діалогу. Проект Закону №9363 у запропонованій редакції містить суттєві недоліки, оскільки він ігнорує реальні технічні та організаційні проблеми «часового розриву» і закладає підґрунтя для системного колапсу системи виконання рішень та масового порушення прав громадян.

На основі проведеного дослідження вбачається доцільним запропонувати комплекс заходів, які будуть спрямовані на реформування законодавства у сфері виконавчого провадження. Такими є пропозиції щодо:

– *відновлення терміну на добровільне виконання*. Необхідно внести зміни до статті 26 Закону «Про виконавче провадження», встановивши «період добровільного виконання» тривалістю 7 (сім) банківських днів з моменту отримання боржником копії постанови про відкриття провадження. Протягом цього строку відомості про боржника не вносяться до Єдиного реєстру боржників, заходи примусового виконання (арешт майна, коштів) не застосовуються, а у разі виконання рішення у цей термін виконавчий збір не стягується;

– *створення єдиної інтегрованої цифрової еко-системи*. Необхідно розробити та впровадити на державному рівні єдиний протокол миттєвого обміну даними (на основі API) між Державною казначейською службою України, комерційними банками, платіжними системами, порталом «Дія» та АСВП. Мета – забезпечити, щоб інформація про сплату боргу фіксувалася в АСВП у режимі реального часу, унеможлививши відкриття провадження за вже сплаченим боргом;

– *внесення норм, що уточнюють*. Необхідно доповнити Закон положенням, що у разі надання боржником доказів сплати боргу до моменту винесення постанови про відкриття провадження, виконавець зобов'язаний відмовити у відкритті такого провадження.

Подальші наукові розвідки щодо добровільного виконання судового рішення можуть присвячені:

– проведенню комплексного економічного аналізу для моделювання фінансових втрат держави від неефективності чинної системи та потенційної економії від запровадження запропонованих змін;

– розробці та пробному тестуванню моделі «розумної» автоматизації, яка б застосовувала миттєвий арешт лише до боржників, які відповідають певним критеріям ризику (повторність, велика сума боргу, наявність інших проваджень);

– комплексному порівняльно-правовому аналізу законодавства та судової практики країн Східної Європи (Польща, Литва, Чехія), які пройшли схожий шлях реформування постсоціалістичних систем виконання рішень.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. (дата звернення: 04.08.2025).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 04.08.2025).
4. Справа «Горнсбі проти Греції» (Case of Hornsby v. Greece): Справа Ради Європи від 19.03.1997. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_079#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text) (дата звернення: 04.08.2025).
5. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV: станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
7. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII: станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 04.08.2025).
8. Комаров В.В. Вчення про предмет цивільного процесуального права. *Право України*. 2017. № 5. С. 102–111.
9. Штефан М. Й. Проблеми теорії і практики цивільних процесуальних засобів захисту суб'єктивних прав громадян і організацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 1987. Вип. 28. С. 46–50.
10. Фурса С.Я. Деякі концептуальні підходи до вирішення проблем звернення на майно боржника в виконавчому процесі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 4 (98). С. 8–12.
11. Угриновська О.І., Андрухів О.Д. Провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення у дохід держави: проблеми правозастосовної практики. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 4(22). С. 759–770. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4\(22\)-759-770](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-759-770) (дата звернення: 04.08.2025).
12. Притика Д.Д. Сучасний стан та шляхи реформування системи правосуддя в Україні. *Право України*. 2008. № 8. С. 4–8.
13. Барабаш О. О. Цифровізація виконавчого провадження: нові виклики для України в умовах примусового виконання судових рішень. *Law and society*. 2025. № 1. С. 424–430. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.62> (дата звернення: 07.08.2025).
14. Vasylieva-Shalamova Z., Mamatiuk I. Legislative regulation and practical implementation of summary proceeding in civil litigation. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*. 2020. No. 112. P. 12–17. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2020/1.112-2> (date of access: 07.08.2025).
15. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV: станом на 5 січ. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-14#Text> (дата звернення: 07.08.2025).
16. Strózewski B. Status komornika sądowego w Polsce i w Niemczech – analiza prawnoporównawcza. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*. 2024. Online First. URL: <https://doi.org/10.31743/ppe.17116> (date of access: 07.08.2025).
17. Lemerrier K. The French approach to entrepreneurial failure: A profound paradigm shift. *Canadian Journal of Administrative Sciences / Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1002/cjas.1727> (date of access: 07.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025  
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025  
 Дата публікації: 26.09.2025